

підтримувати, щоб зберігалася його «пружність» та адаптивність у складних життєвих обставинах.

Рень Л. В., Хорт К. Г.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬСЯ В НЕПОВНИХ СІМ'ЯХ

На сучасному етапі в Україні відбуваються перетворення, які неоднозначно впливають на соціальний розвиток особистості, провокують втрату колишніх життєвих орієнтирів і появу нового ціннісного сенсу життя людини, що спричинено подіями кінця 2013 – початку 2022 року.

Сім'я є найважливішим інститутом у розвитку і вихованні дитини, тому проблеми сім'ї і батьківства є актуальними для сьогодення. Здорова, міцна сім'я – запорука стабільності і розквіту будь-якого суспільства, будь-якої держави. Серед проблем, які, на жаль, постають перед суспільством, є гостра криза сім'ї, причинами якої є зміна моральних норм в області взаємовідносин статей, поширення дошлюбних зв'язків, зміна традиційних (сімейних) ролей чоловіка та жінки, недостатнє збереження історичних українських традицій щодо формування сім'ї, невідповідність молоді до шлюбу, підвищені вимоги щодо шлюбного партнера, алкоголізм і наркоманія та інші.

Найбільш поширені з них пов'язані з розпадом сім'ї унаслідок розлучення подружжя. Діти у таких сім'ях залишаються з одним із батьків (частіше з матір'ю), або виховуються дідом та/або бабою. При розлученні взаємини між батьками і дітьми дуже змінюються. Основною психолого-педагогічною проблемою неповної сім'ї є те, що дитині в ній важко дати цілісне й об'єктивне уявлення про чоловіків і жінок. Діти, які виховуються у неповній сім'ї, більш схильні до проблем різного характеру, ніж діти, які виховуються у повній сім'ї.

Теоретичні та практичні аспекти технології роботи соціального педагога з сім'єю як соціальним інститутом, особливості роботи соціального педагога з різними типами

сімей представлено у роботах Т. Алексеєнко, С. Архипової, Л. Завацької, Г. Майбороди та ін.

Неповна сім'я – це мала група із частково неповними зв'язками, де немає традиційної системи відносин мати-батько-дитина. Р. Чубрук виділяє такі типи неповних сімей: неповні сім'ї, що утворилися внаслідок розлучення батьків; неповні сім'ї, що утворилися внаслідок позашлюбних народжень дітей; неповні сім'ї внаслідок смерті одного з батьків; інші неповні сім'ї, або розширені неповні сім'ї (брат і сестра без батьків, бабусі, дідусі і внуки), що утворилися внаслідок втрати батьків (смерть, позбавлення батьківських прав, пияцтво, відбування батьками покарання в місцях позбавлення свободи) і оформлення прав опіки (піклування) над дітьми будь-ким з їх родичів (Чубук Р., 2016).

Серед проблем неповних сімей особливо гостро стоїть проблема їх функціонування як інституту виховання й соціалізації дітей. Специфічний спосіб життя сім'ї з одним із батьків відчутно відбивається на виховному процесі. Діти, що виховуються в сім'ях з одним із батьків, позбавлені моделі взаємин чоловіка й жінки в родині. Це у свою чергу негативно впливає на їхню соціалізацію у цілому й на підготовленість до майбутнього сімейного життя зокрема. Основними проблемами неповної сім'ї є проблеми родинного дискомфорту дитини, через що у них розвиваються комплекси різного характеру, відсутня внутрішня гармонія, що зрештою призводить до психологічних порушень. Діти із неповних сімей страждають через дефіцит уваги та належної комунікації, матеріальну скруту та соціальну незахищеність, через неможливість формування повноцінної статево-рольової ідентифікації.

Проведене нами емпіричне дослідження дозволило визначити особливості впливу неповної сім'ї на особистісні показники у дітей. Так, нами було досліджено рівень особистісної адаптованості дітей за допомогою опитувальника особистісної адаптованості А. Фурмана, рівень тривожності за методикою «Шкала явної тривожності CMAS» та рівень самооцінки за методикою Дембо–Рубінштейн. Було виявлено, що для дітей, які мають лише одного із батьків, адаптованість властива лише 27% респондентів, неадаптованість проявляється

у 40% дітей та дезадаптованість – у 32%. Аналіз отриманих результатів дає можливість припустити, що на адаптованість дітей має вплив виховання у повній чи неповній сім'ї.

Також виявлено підвищену тривожність у дітей із неповних сімей (45%), явно підвищена тривожність (25%), висока тривожність (10%), порівняно з дітьми, які виховуються у повних сім'ях (у 20% респондентів зафіксована підвищена тривожність, явно підвищена тривожність (0%), висока тривожність (0%). Високий рівень тривожності у дітей з неповних сімей проявляється у підвищеній занепокоєності у ситуаціях у класі, очікуванні поганого ставлення до себе, негативного оцінювання з боку вчителів та однолітків, у почутті невпевненості у собі, беззахисності, безпомічності, безсилля перед реальними (об'єктивними) чи уявними (суб'єктивними) зовнішніми або внутрішніми чинниками, що містять небезпеку і загрозу самооцінці, рівню домагань, задоволенню основних потреб тощо (чи сприймаються як такі).

За результатами дослідження самооцінки за методикою Дембо–Рубінштейн з'ясовано, що у дітей із повних сімей низька самооцінка виявлена у 10% досліджуваних, а у дітей, які виховуються у неповних сім'ях низька самооцінка притаманна 47% респондентам, що свідчить про їх невпевненість у собі та неблагополуччя у розвитку особистості.

Таким чином, проаналізувавши результати дослідження, ми можемо стверджувати, що основними проблемами неповних сімей є: підвищена тривожність у дітей; низький рівень самооцінки; адаптація до нового статусу в соціумі; проблема виховання дітей за відсутності когось із батьків; можливість розвитку в батьків і дітей девіантностей («нерозвиненість батьківських почуттів», «емоційне відторгнення», комплекс неповноцінності у дітей чи батьків і та ін.).

У межах нашого кваліфікаційного дослідження ми розробили тренінг «Моя цінність», що мав на меті формування адекватного рівня самооцінки дітей та формування успішної особистості у майбутньому. Завдання тренінгу: поліпшити психоемоційний стан учасників тренінгу; розвивати у дітей навички самоаналізу та рефлексії; розвивати вміння дітей знаходити у себе позитивні сторони та приймати свої недоліки;

навчити дітей усвідомлювати власну самоцінність та цінність інших людей; створити доброзичливу атмосферу комунікації; навчити дітей навичкам турботи про себе та своє психічне здоров'я. Аналізуючи отримані результати опитування, які брали участь у тренінгу, ми дійшли висновку, що у дітей знизилися прояви тривожності та дезадаптованості.

Спираючись на дані емпіричного дослідження, нами було розроблено методичні рекомендації фахівцям із соціальної роботи щодо соціалізації дітей із неповних сімей. Так, основними напрямками роботи фахівця із соціальної роботи мають стати: формування позитивного мислення, профілактика помилок у родинному вихованні, просвітництво з прав сім'ї та дітей, корекція відносин у сім'ї та її членів із мікросередовищем, допомога в навчанні та працевлаштуванні батьків із неповних сімей. Доречними будуть такі форми роботи: групи підтримки чи самопомоги, лекторії, консультпункти, тренінги, семінари, курси, ярмарки професій, громадські оплачувані роботи для дітей, організація предметного дозвілля та спілкування, а також відпочинку дітей і батьків.

Рень Л. В., Яценко Д. В.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З РІЗНИМИ ТИПАМИ СІМЕЙ

Сім'я представляє різні аспекти людської життєдіяльності і виходить на всі рівні соціальної практики: від індивідуального до суспільно-історичного, від матеріального до духовного. Нині завдання сім'ї полягають у формулюванні базових понять і значення сім'ї, закладення сімейних цінностей. В українському суспільстві сім'я і сімейний добробут серед переліку цінностей людини займає визначальне місце, що задекларовано, зокрема, і у Законах України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001), «Про соціальні послуги» (2019) та інших нормативно-правових документах. Зазначене обумовлює необхідність пошуку нових форм та методів роботи із сім'ями. Особливо це